

Redakcja naukowa
Anna Pawlak, Beata Skwarek,
Justyna Stadniczeńko, Oksana Petrenko

**W TROSCIE O ROZWÓJ I BEZPIECZEŃSTWO DZIECKA
WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE
ASPEKTY SPOŁECZNO-PRAWNE**

WYDAWNICTWO
AEH

**W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka
we współczesnym świecie.
Aspekty społeczno-prawne**

Redakcja naukowa:

Anna Pawlak, Beata Skwarek, Justyna Stadniczeńko, Oksana Petrenko

Legnica – Warszawa 2022

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Publikacja finansowana ze środków Firm GATES POLSKA Sp. z o. o.,
Legnicka Specjalna Strefa Ekonomiczna S.A., Koleje Dolnośląskie S.A.

Recenzenci:

prof. dr hab. Joanna Konarska
prof. dr hab. Olga Suchomlińska

Copyright © 2022 by Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie
Copyright © 2022 by Collegium Witelona Uczelnia Państwowa

Projekt okładki:

Zbigniew Gol

Collegium Witelona Uczelnia Państwowa
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica
tel. 76 723 22 80 do 83
uczelnia@collegiumwitelona.pl
www.collegiumwitelona.pl
www.wydawnictwo.collegiumwitelona.pl

Korekta, skład i łamanie:
Krystyna Gajaszek, Waldemar Gajaszek
Stowarzyszenie „Wspólnota Akademicka”
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica
tel. 76 723 21 20, tel./fax 76 723 29 04
www.wa.legnica.edu.pl

ISBN 978-83-66552-55-5

Wydawnictwo
Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej
ul. Okopowa 59
01-043 Warszawa

Spis treści

Table of contents	7
Słowo od redaktorów	11

Część I

RODZINA I DZIECKO

Jacek Sobczak, Ksenia Kakareko

Konstytucyjne prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego oraz religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniemami	15
--	----

Stanisław Leszek Stadniczeńko

Błędne rozumienie osobowej natury człowieka i uwarunkowania destrukcyjne rodziny we współczesnej cywilizacji	39
--	----

Marek Michalak

Zagrożenie praw dziecka podczas pandemii koronawirusa	57
---	----

Жанна Стельмашук, Надія Гринькова, Аліна Ваколюк

Відповідальне батьківство: теоретичні аспекти	69
---	----

Тетяна Ципан

Соціально-правові та педагогічні основи виховання дітей у сім'ї	85
---	----

Ольга Павелків

Сімейне виховання в системі освіти Японії	109
---	-----

Оксана Петренко

Ідеї дитиноцентризму в зарубіжній педагогічній теорії: актуалізація проблеми вільного виховання	131
---	-----

Сергій Петренко

Оволодіння цифровою грамотністю і безпека дітей в цифровому просторі: актуалізація проблеми	155
---	-----

Część II

SZKOŁA I BEZPIECZEŃSTWO UCZNIÓW

Ольга Поліщук, Юлія Шалівська

Особливості формування моральних переконань учнів в умовах
 нової української школи 183

Роман Павелків, Іванна Хомич

Психологічні передумови розвитку суспільно значущої поведінки
 в молодшому шкільному віці 200

Інна Петренко

Вимоги до формування безпечного простору шкільної кімнати
 початкової школи у контексті Концепції Нової української школи 217

Віталій Павелків, Катерина Павелків, Віктор Панасюк

Психолого-педагогічні умови попередження ризикованої поведінки
 у учасників молодіжних субкультур 227

Людмила Баліка

Теоретичні основи формування культури екологічної поведінки
 учнів початкової школи засобами інтерактивних технологій 241

Katarzyna Sępowicz-Buczko, Stefania Kozłowska

Bezpieczeństwo w serwisach społecznościowych w opinii uczniów
 liceum ogólnokształcącego 265

Світлана Бричок

Теоретичні основи проблеми виховання культури безпеки
 життєдіяльності здобувачів вищої педагогічної освіти 289

Віта Боса

Підготовка майбутніх філологів в Україні засобами сучасних
 інформаційно-комунікаційних технологій: методологія проблеми 309

Łukasz Trzeciak

Polskie regulacje prawne dotyczące kierowania hulajnogą elektryczną
 i urządzeniem transportu osobistego przez dzieci 329

Część III

ASPEKTY SOCJALNO-PRAWNE

Elżbieta A. Maj	
Socjalna ochrona dziecka w perspektywie podstawowych praw człowieka	339
Larysa Gajewska, Natalia Pobirchenko, Beata Skwarek	
Praca socjalno-wychowawcza z rodziną we współczesnych warunkach: kontekst polsko-ukraiński	349
Наталія Коляда	
Дитячий рух у просторі соціального життя	363
Любов Нечипорук	
Соціальна робота з безпритульними дітьми	375
Григорій Пустовіт	
Теоретико-прикладні засади соціального захисту дітей і учнівської молоді в закладах позашкільної освіти	391
Світлана Щудло, Ірина Мірчук, Оксана Зелена	
Небезпеки вільного часу у підліткових практиках у період пандемії COVID-19 (на матеріалах міжнародного соціологічного проєкту)	413

Część IV

GŁOS STUDENTÓW

Marta Olszewska	
Andrzej Frycz Modrzewski o roli wychowania człowieka	429
Катерина Попова	
Когнітивний і виховний потенціал полікультурної освіти	439
Ірина Поліщук	
Т. Д. Дем'янок про роль громадських організацій у системі превентивного виховання дітей	453
Informacje o autorach	465

Table of contents

A word from the editors	11
-------------------------------	----

Part I

FAMILY AND CHILD

Jacek Sobczak, Ksenia Kakareko

The constitutional right of parents to provide their children with a moral and religious upbringing and teaching in accordance with their convictions	15
---	----

Stanisław Leszek Stadniczeńko

The erroneous understanding of the personal nature of man and the conditions for the family destruction in modern civilization	39
--	----

Marek Michalak

Threats to children's rights during the coronavirus pandemic	57
--	----

Zhanna Stelmashuk, Nadiya Hrynkova, Alina Vakoliuk

Responsible attitude: theoretical aspects	69
---	----

Tetiana Tsipan

Socio-legal and pedagogical basis raising children in the family	85
--	----

Olha Pavelkiv

Family education in japan's education system	109
--	-----

Oksana Petrenko

Ideas of child centrism in foreign pedagogical theory: actualization of the problem of free upbringing	131
--	-----

Serhii Petrenko

Digital literacy and child safety in the digital space: actualizing the problem	155
---	-----

Part II

SCHOOL AND PUPIL SAFETY

Olga Polishchuk, Yulia Shalivska

Features of formation of moral beliefs of students in the conditions
of the new ukrainian school 183

Roman Pavelkiv, Ivanna Khomych

Psychological prerequisites for the development of socially significant
behavior in primary school age 200

Inna Petrenko

Requirements for the formation of a safe space of the school room
of primary school in the context of the concept of the new ukrainian school 217

Vitaliy Pavelkiv, Kateryna Pavelkiv, Viktor Panasiuk

Psychological and pedagogical conditions of risky behavior prevention
of youth subcultures participants 227

Lyudmila Balika

Theoretical fundamentals of formation of culture of ecological behavior
of primary school students by means of interactive technologies 241

Katarzyna Sępowicz-Buczko, Stefania Kozłowska

Security in social networking services in the opinion of students
from the general secondary school 265

Svitlana Brychok

Theoretical essentials of the problems of the upbringing of the culture
of life safety of applicants of higher pedagogical education 289

Vita Bosa

Preparing future philologists in ukraine with the use of modern information
and communication technologies: a methodology of the problem 309

Łukasz Trzeciak

Polish legal regulations regarding the driving of an electric scooter
and personal transport device by children 329

Part III**SOCIAL AND EDUCATIONAL ASPECTS**

Elżbieta A. Maj	
Social protection of a child in terms of fundamental human rights	339
Larysa Gajewska, Natalia Pobirchenko, Beata Skwarek	
Social and educational work with the family in contemporary conditions: the polish-ukrainian context	349
Nataliia Koliada	
Children's movement in the space of social life	363
Nechiporuk Lyubov	
Social work with homeless children	375
Hryhorii Pustovit	
Theoretical and applied principles of social protection of children and student youth in extracurricular education institutions	391
Svitlana Shchudlo, Iryna Mirchuk, Oksana Zelena	
Dangers of free time in adolescent practices during the covid-19 pandemic (On the international sociological project)	413

Part IV**STUDENTS' VOICE**

Marta Olszewska	
Frycz Modrzewski – the Role of (Human) Upbringing	429
Kateryna Popova	
Cognitive and educational potential of multicultural education	439
Iryna Polishchuk	
T.D. Demianyuk on the role of non-governmental organizations in the system of preventive education of children	453
Information about the authors	465

Жанна Григорівна Стельмашук

Rivne State University of Humanities
Department of Theory and Methodology of Education
ORCIDiD: 0000-0003-2368-4209,
e-mail: zhanna.stelmashuk@rshu.edu.ua

Надія Михайлівна Гринькова

Rivne State University of Humanities
Department of Theory and Methodology of Education
ORCIDiD: 0000-0002-5774-8699,
e-mail: nadiia.hrynkova@rshu.edu.ua

Аліна Миколаївна Ваколук

Rivne State University of Humanities
Department of Theory and Methodology of Education
ORCIDiD: 0000-0003-1545-0867,
e-mail: alinavakoliuk88@gmail.com

Відповідальне батьківство: теоретичні аспекти

РЕЗЮМЕ

У статті представлено теоретичні аспекти проблеми відповідального батьківства. З'ясовано, що є психолого-педагогічній літературі немає єдиного підходу до розгляду поняття «батьківство», оскільки воно є багатоаспектним (біологічний, соціокультурний та психологічний) та як особливий соціальний інститут поєднує в собі дві важливі складові: батьківство та материнство.

Доведено, що батьківство розуміють як процес забезпечення батьками необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей, а також як інтегральне утворення, що включає в себе сімейні цінності, батьківські установки та очікування, батьківське ставлення, батьківські почуття, позиції, відповідальність, а також стиль сімейного виховання, зв'язок яких виявляється через взаємобумовленість їх когнітивних, емоційних та поведінкових складових.

Узагальнено, що відповідальне батьківство – це сукупність сформованих у молоді батьківських якостей, батьківських почуттів, знань та навичок, в основі яких лежить готовність майбутніх батьків відповідати перед собою та суспільством за виконання батьківських функцій та виховання власних дітей. Доведено, що складовими відповідального батьківства є: відповідальна репродуктивна поведінка; відповідальність за здорових нащадків (відповідальне ставлення до вагітності та пологів); активна та позитивна вітальна поведінка; відповідальне виховання дітей (створення належних матеріальних передумов для розвитку дитини); регулярні та позитивні комунікації в родині.

Визначено основні виміри відповідального батьківства: етичний (відповідальна репродуктивна поведінка та етичні аспекти виховання дітей), правовий (юридичні аспекти взаємодії батьків та дітей, їхні взаємні права та обов'язки), економічний (створення батьками належних матеріальних умов для розвитку дитини) та соціальний (батьки є відповідальними за соціалізацію дітей, за підготовку

їх до дорослого життя, прищеплення дітям загальнолюдських цінностей, набуття дітьми навичок, необхідних для повноцінного життя у соціумі).

Зроблено висновок про необхідність гармонійного розвитку когнітивного (усвідомлення себе як батьків, уявлення про ідеальних батьків, знання батьківських функцій), емоційного (суб'єктивні батьківські відчуття, ставлення до дитини) та поведінкового (вміння, навички та діяльність батьків з догляду, забезпечення, виховання та навчання дитини) компонентів структури відповідального батьківства.

Ключові слова: батьківство, відповідальність, відповідальне батьківство, структурні компоненти батьківства, виміри відповідального батьківства.

Вступ

Напевно чи найголовнішим правом дитини є право бути щасливою. Про це писав відомий у всьому світі педагог-гуманіст В. О. Сухомлинський: «Дитина має бути щасливою вже сьогодні», наголошуючи, що «дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє неповторне життя...»¹; «у дитинстві закладається людський корінь. Жодної рисочки природи не відшліфовує – вона тільки закладає, а відшліфовувати нам – батькам, педагогам, суспільству»².

Саме у сім'ї дитина може навчитися бути щасливою, оскільки сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передачі морально-етичних і соціально-політичних цінностей від покоління до покоління.

Батьківство є базовою життєвою місією, важливим станом та значною соціально-психологічною функцією кожної особистості. Характер батьківства стає гарантом особистого щастя людини та основою майбутнього суспільства, саме тому батьківство кожної людини повинно бути усвідомленим та безумовно відповідальним.

Слід зазначити, що сучасна молодь орієнтована більше на професійні та кар'єрні досягнення, соціальну та фінансову незалежність, підготовку до майбутнього сімейного життя, до батьківства найчастіше обмежує вирішенням матеріальних питань і мало уваги приділяє психолого-педагогічному аспекту батьківства, а головне – відповідальному ставленню до майбутнього батьківства. Відтак, питання створення сім'ї, заплановане народження та усвідомлене виховання дітей відходять на задній план. Наслідком цього є неготовність молоді до виконання ролі батьків, неспроможності створити належні умови для повноцінного розвитку та виховання своєї дитини.

У цілому можемо говорити про узагальнені, часто фрагментарні знання та стереотипні погляди молоді на відповідальне батьківство, що актуалізує означену проблему у суспільстві.

З огляду на означене існує необхідність розроблення і запровадження спеціальних програм та заходів, які спрямовані на підготовку молоді до створення сім'ї та відповідального батьківства. Соціальна значущість означеної проблеми актуалізує потребу уточнення її теоретичних аспектів.

¹ В. О. Сухомлинський, *Вибрані твори: в 5 т.*, Т. 3: *Серце віддаю дітям. Народження громадянина, Листи до сина, Радянська школа*, Київ 1977, С. 15.

² *Ibidem*, С. 291.

Виклад основного матеріалу проблеми

Слід зауважити, що у психолого-педагогічній літературі немає єдиного підходу до розгляду поняття «батьківство», оскільки воно є багатоаспектним та різностороннім.

Так, у «Педагогічному словнику для молодих батьків» представлено таке тлумачення: «батьківство – кровне споріднення батьків з їхньою дитиною, яке визначається на основі документів про шлюб і свідоцтва про народження дитини та на добровільному визнанні себе батьками дитини, яка народилася поза шлюбом³», а у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» – «кровна спорідненість між батьком і його дитиною⁴».

В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» поняття «батьківство» визначається як «соціально-психологічний феномен, є сукупністю знань, уявлень і переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства⁵».

Натомість в англійській літературі є два терміни, що визначають батьківство: термін «parenthood» використовується в аналізі основних ознак батьківства та термін «parenting», який вживається для розкриття батьківських ролей, схвалюваних конкретною культурою моделей відносин із дітьми⁶.

У дисертаційному дослідженні Т. Алексєнко узагальнено основні позиції зарубіжних та вітчизняних дослідників щодо вивчення батьківства:

1) у контексті батьківського впливу на розвиток дитини (А. Бодальов, М. Докторович, О. Докукіна, З. Зайцева, І. Кон, Л. Косарева, Т. Кравченко, О. Максимович, Т. Пироженко, В. Постовий, Р. Овчарова, Л. Повалій, А. Співаковська, В. Столін, Ю. Хамітова, О. Хромова, Г. Філіпова та ін.);

2) у контексті батьківських стереотипів, установок, ролей та їх зміни (І. Зверєва, Т. Говорун, Б. Кочубей, В. Кравець, Г. Лактіонова, Т. Лукман, М. Мід, Р. Манеров, К. Мангейм, А. Річ, О. Тюптя, Л. Харченко та ін.);

3) у контексті основ материнства (Д. Боулбі, І. Братусь, М. Ейнсворт, В. Брутман, Н. Максимовська, О. Максименко, О. Тімунова, Ю. Ткачова, Т. Шапошникова, Г. Філіпова та ін.);

4) у контексті основ батьківства як чоловічого впливу у вихованні дитини (К. Вітакер, Т. Говорун, В. Кочетков, Р. Манеров, М. Мід та ін.). Однак, цей напрям досліджень ще недостатньо розроблений;

5) у контексті гендерних відмінностей у структурі батьківської мотивації, а також батьківських стереотипів, ставлень і рольової поведінки, формування гендерної ідентичності особистості дитини (К. Белогай, В. Брутман, Т. Говорун, О. Ісаєнко, О. Кікінежді, В. Кравець, Б. Кочубей, Т. Марценюк, Л. Ожигова, М. Панкратова, М. Перун, Л. Харченко, Л. Яценко та ін.);

6) у контексті відповідального, усвідомленого батьківства, батьківської компетентності (Т. Басюк, О. Безпалько, І. Братусь, Л. Буніна, Т. Веретенко, З. Зайцева,

³ Педагогічний словник для молодих батьків, ДЦССМ, Київ 2002, С. 39.

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.), уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел, Перун, Київ–Ірпінь 2005, 1728 с.

⁵ Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої, Універсум, Київ–Сімферополь 2012, С. 121.

⁶ Т. Гурко, Шлюб і батьківство в Росії, Ін-т соціології РАН, Москва 2008, С. 90.

О. Катеринич, З. Кияниця, О. Кікінежді, Т. Кравченко, В. Кравець, Г. Лактіонова, О. Лещенко, Т. Лях, С. Мешерякова, В. Молочний, Д. Муздибаєва, Р. Овчарова, Н. Островська, Ж. Петрочко, В. Постовий, Г. Постолук, О. Расказова, А. Співаковська, І. Трубавіна, Н. Феоктістова, Т. Цюман, С. Харченко, Н. Шевченко та ін.)⁷.

У нашому дослідженні задля теоретичного обґрунтування досліджуваного феномену будемо керуватися працями як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, як-то: В. Кравець, О. Безпалько, І. Братусь, Л. Буніна, О. Лещенко, І. Кон, Р. Овчарова, О. Смалько та ін.

Російська дослідниця Р. Овчарова визначає батьківство як відносно самостійну підсистему в системі сім'ї, феномен, що є сукупністю знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства, та включає подружню пару, яка вирішила дати початок новому життю, а також саму дитину⁸.

Батьківство як інтегральне утворення, на думку авторки, включає в себе структурні компоненти – сімейні цінності, батьківські установки та очікування, батьківське ставлення, батьківські почуття, позиції, відповідальність, а також стиль сімейного виховання, зв'язок яких виявляється через взаємообумовленість їх когнітивних, емоційних та поведінкових складових (там само).

Зупинимося докладніше на характеристиці основних структурних компонентів батьківства:

- сімейні цінності являють собою переконання подружжя у пріоритетності тих чи інших поглядів, форм поведінки, направленості стосовно народження та шляхів виховання дитини у родині;
- батьківські установки та очікування – це погляд подружжя на власні ролі батька та матері, а також прагнення щодо визнання оточенням їхньої рольової позиції;
- батьківське ставлення проявляється у способах підтримки контакту з дитиною, в регулюванні емоційної дистанції та дистанції спілкування між батьками та дитиною, типами контролю;
- батьківські почуття – це своєрідний емоційний прояв батьківського ставлення до дитини. Найважливішим з почуттів є любов батьків до дитини, яка передбачає турботу та піклування, підтримку психологічного благополуччя малюка;
- батьківська позиція – спрямованість взаємодії з дитиною на основі усвідомлюваної чи неусвідомлюваної оцінки дитини, яка проявляється в певних способах впливу та особливостях спілкування з нею;
- батьківська відповідальність – спрямованість поведінки батьків на забезпечення благополуччя дитини і зведення до мінімуму небезпечних впливів на неї. Проявляється у двох аспектах – відповідальність перед соціумом за виховання дитини та відповідальність перед власною совістю;
- стиль сімейного виховання визначається своєрідним поєднанням усіх структурних компонентів (авторитетний, авторитарний, ліберальний, індіферентний)⁹.

⁷ Т. Ф. Алексєєнко, *Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання: дис.... докт. пед. наук: спец. 13.00.07*, Ін-т проблем виховання НАПН України, Київ 2017, С. 139–140.

⁸ Р. В. Овчарова, *Родительство как психологический феномен: учебное пособие*, Московский психологический институт, Москва 2006, С. 19.

⁹ К. А. Федюшкіна, *Формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти: дис.... канд. пед. наук, 13.00.05*, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОН України, Київ 2020, 315 с.

О. Безпалько, Т. Лях, В. Молочний, Т. Цюман під батьківством розуміють процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей¹⁰.

У праці В. Кравця «Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства» батьківство розглядається як сукупність біологічних, правових і виховних функцій, які виконуються людиною стосовно своїх дітей¹¹.

Натомість І. Братусь у поняття «батьківство» вкладає комплекс соціальних, психологічних, медичних й інших умов, що дають змогу родині мати стільки дітей, скільки вона бажає¹².

У праці «Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини» представлено компоненти і складники батьківства. Зауважено про багатокomпонентність явища батьківства: ціннісні орієнтації, установки та очікування, батьківські почуття, батьківські позиції, батьківську відповідальність, стиль сімейного виховання. Підкреслено, що кожен із компонентів має три складові: когнітивну, емоційну та поведінкову¹³.

Дослідниця Л. Повалій поняття «батьківство» трактує як «надіндивідуальне ціле, тобто у розумінні батьківських та материнських ролей у сукупності, на відміну від терміну «батьківство» з наголосом на першому складі, що стосується лише одного індивіда – батька, тата»¹⁴.

Аналіз джерел з психології та педагогіки дав підстави констатувати, що батьківство тлумачиться як підсистема в системі сім'ї та як відносно самостійне утворення.

Складність феномену батьківства полягає в першу чергу в необхідності його розгляду через призму біологічного, психологічного та соціокультурного аспектів. Батьківство як особливий соціальний інститут включає в себе два інших інститути: батьківство та материнство.

Батьківство починається з моменту зачаття дитини, триває упродовж життя і передбачає догляд, виховання та навчання дитини.

Загалом батьківство розглядається як: біологічний, соціокультурний та психологічний феномен; інтегральне психологічне утворення особистості (батька і/чи матері); надіндивідуальне ціле (ми-батьки); соціальний інститут, який поєднує два інші інститути – материнство і батьківство (у вузькому розумінні); діяльність батьків з догляду, матеріального забезпечення, виховання, навчання дитини; етап у житті людини, який починається з моменту зачаття дитини і не припиняється після її смерті; буття, стан, перебування людини в становищі батька; об'єктивний факт походження дитини від конкретних батьків, засвідчений актовим записом

¹⁰ О. В. Безпалько, Т. Л. Лях, В. В. Молочний, Т. П. Цюман, *Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: метод. матеріали для тренера*, заг. ред. Г. М. Лактіонова, Науковий світ, Київ 2003, 107 с.

¹¹ В. П. Кравець, *Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства*, Академія, Київ 2001, С. 35.

¹² І. Братусь, *Програма «Школа батьківства»*, „Практична психологія та соціальна робота” 2002, № 6, С. 35–47.

¹³ О. В. Безпалько, Т. Л. Лях, В. В. Молочний, Т. П. Цюман, *op. cit.*, С. 88.

¹⁴ Л. Повалій, *Формування у старшокласників відповідального батьківства як сімейної цінності*, „Молодий вчений” 2015, № 2, С. 201–294.

про народження в органах РАЦС; суб'єктивне відчуття себе батьком; усвідомлення батьками родинного зв'язку з дітьми¹⁵.

Відтак, неоднозначними є підходи щодо обґрунтування структури батьківства. Прикладом, Р. Овчарова пропонує таку структуру батьківства:

1. Когнітивний компонент – усвідомлення майбутніми батьками свого взаємозв'язку з потомством; формування уявлень про себе як про батька (матір); уявлення про ідеального батька (ідеальну матір); знання провідних батьківських функцій; уявлення про образ майбутньої дитини; оцінка батьківства власних батьків.

2. Емоційний компонент – суб'єктивне відчуття старшокласником себе як майбутнього батька (матір); сформованість батьківських почуттів; самоставлення до себе як до майбутнього батька (матері); відношення до представників іншої статі як до майбутніх батьків (матерів); ставлення до своїх батьків як носіїв батьківства.

3. Поведінковий компонент – вміння, навички й діяльність майбутніх батьків щодо догляду за іншими (меншими братами й сестрами, своїми власними батьками, дідусями й бабусями); уявлення про можливості й рівень матеріального забезпечення майбутніх дітей; уявлення про стиль сімейного виховання¹⁶.

Своєю чергою, окреслюючи сутність поняття «відповідальне батьківство», Л. Гончар зазначила, що сам термін «батьківство» слід розглядати як «надіндивідуальне ціле, тобто у розумінні батьківських та материнських ролей у сукупності, на відміну від терміну «батьківство» з наголосом на першому складі, що стосується лише одного індивіда – батька, тата»¹⁷.

Таким чином, з позиції системного підходу феномен батьківства можна розглядати як підсистему у структурі сім'ї та, водночас, як відносно самостійне утворення.

Формуючи у молоді відповідальне ставлення до майбутнього батьківства, доцільно звернути увагу на їхнє ознайомлення з феноменом материнства і батьківства. Учні мають бути поінформовані, як ці поняття висвітлюються в Сімейному Кодексі України. У сімейно-правовій доктрині поняття «батьківство» і «материнство» досить повно схарактеризувала О. Ганкевич. На основі системних тлумачень Сімейного Кодексу, дослідниця визначає материнство як «фізіологічний, соціальний та психологічний стан жінки з моменту зачаття і до народження дитини, а з моменту народження як факт походження дитини від певної жінки, що оснований на кровній спорідненості між матір'ю і дитиною»¹⁸.

Батьківство, за визначенням О. Ганкевич, являє собою «соціальний та психологічний стан чоловіка з моменту зачаття і до народження дитини жінкою, а з моменту народження як факт походження дитини від певного чоловіка, що оснований на кровній спорідненості між батьком і дитиною»¹⁹.

Отже, юнаки і юнки мають знати, що батьківство і материнство, за законодавчими нормами України, починається не з народження дитини, а з моменту зачаття,

¹⁵ Р. В. Овчарова, *Психологическое сопровождение родительства*, Изд-во Ин-та психотерапии, Москва 2003, С. 35.

¹⁶ Р. В. Овчарова, *Родительство как психологический феномен...*, 496 с.

¹⁷ Л. В. Гончар, *Теоретичні аспекти формування готовності до батьківства у старшокласників*, „Освіта і суспільство” 2020, №5, С. 81–87.

¹⁸ О. М. Ганкевич, *Поняття батьківства та материнства у сімейно-правовій доктрині*, „Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України” 2014, Вип. 36, С. 94.

¹⁹ *Ibidem*, с. 96–97.

а «факт походження дитини від певних батьків є підставою виникнення взаємних прав та обов'язків у них, а також забезпечує захист прав та інтересів дитини у різноманітних правових відносинах»²⁰. Молоді люди, які починають доросле життя, мають знати також про роль дітей у подружньому житті, про те, що діти позитивно впливають на родинне життя: урізноманітнюють і збагачують міжособистісні взаємини у родині, розширюють сферу інтересів і потреб сім'ї, задовольняють почуття материнства і батьківства, емоційно насичують життя родини тощо.

В. Рамих виокремлено *два різновиди батьківства*: інстинктивне (поява дитини значною мірою результат несподіваний і є швидше прикритим, ніж бажаним варіантом розвитку подій для самої жінки) та усвідомлене (материнство є для жінки обдуманим вчинком, свідомим актом вибору життєвих пріоритетів)²¹.

У праці І. Трубавіної наголошено, що батьківство може бути усвідомленим і обов'язково, за цих умов, відповідальним, тобто *усвідомлене батьківство* є ширшим поняттям за *відповідальне* та включає його в себе. Усвідомлене батьківство, на її думку, містить у собі сімейні цінності, ролі, особливі знання, життєві і батьківські вміння.

Українські дослідники І. Пеша та М. Соляник зауважили, що батьківська відповідальність є одним із компонентів усвідомленого батьківства, який формує стилі стосунків і виховних впливів батьків²². Вона визначається не лише зовнішніми соціальними запитами, а, головним чином, моральною складовою, рівнем особистої відповідальності батьків за виконання батьківських обов'язків.

Слід зауважити, що відповідальність є категорію етики і права, яка відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення особистості до суспільства (людства в цілому), характеризується виконанням свого морального обов'язку й правових норм; здатність людини свідомо виконувати певні вимоги та здійснювати встановлені перед нею завдання.

Насамперед, розглянемо тлумачення поняття у довідковій літературі з психології та педагогіки. Так, у «Психологічній енциклопедії» відповідальність тлумачиться як внутрішня саморегуляція і самодетермінація зрілої особистості, опосередкована ціннісними орієнтаціями, яка виявляється в усвідомленні людиною причин здійснюваних учинків і їх наслідків та в контролі своєї здатності бути причиною змін у навколишньому світі і власному житті²³.

Натомість в «Енциклопедії освіти» відповідальність особистості розглядається як усвідомлена необхідність співвіднесення власної поведінки із суспільними нормами та установками. Відповідальність особистості є характеристикою будь-яких відносин, в яких перебувають люди, і стосується різних аспектів їхньої діяльності, визначаючи її спрямованість. Виявляється у свідомості, характері, почуттях, різних формах поведінки і свободі вибору²⁴.

²⁰ Ibidem, с. 94.

²¹ В. А. Рамих, *Материнство как социокультурный феномен*, Ростов на Дону 1997, С. 67.

²² І. В. Пеша, М. Г. Соляник, *Формування відповідального батьківства*, „Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова” Серія 11; *Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, Вип. 9, Київ 2009, С. 147–153.

²³ *Психологічна енциклопедія*, автор-упоряд. О. М. Степанов, Академвидав, Київ 2006, С. 60–61.

²⁴ *Енциклопедія освіти*, Акад. пед. наук України, головний ред. В. Кремень, Юрінком Інтер, Київ 2008, С. 106–107.

Дослідник В. Кравець під відповідальністю розуміє «покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи; здатність людини свідомо виконувати певні вимоги і здійснювати встановлені перед нею завдання»²⁵.

У сучасних наукових джерелах чітко простежується ідея про те, що відповідальність формується і розвивається лише в соціальній взаємодії особистості та прямо пов'язана з наданням особистості свободи в прийнятті рішень з урахуванням індивідуальних, вікових особливостей. Вона є результатом внутрішньої роботи, особистісного розвитку та є незалежною від зовнішніх спонукань, тиску й впливів, якщо вони не відповідають внутрішнім переконанням особистості.

Згідно з методологією UNISEF, відповідальне батьківство передбачає безпечне фізичне середовище, нагляд за дітьми та їхньою поведінкою, сприяння розвитку їх соціально-емоційних та когнітивних компетенцій, скерування та підтримку у повсякденному житті²⁶. За логікою цього підходу, відповідальне батьківство охоплює лише виховання дітей, тоді як його можна розглядати значно ширше – з урахуванням етапу, що передує народженню дитини, та підтримки сімейних стосунків із уже дорослими дітьми. Тобто, відповідальне батьківство передбачає такі стадії: планування та народження дітей; виховання та розвиток дітей; підтримання родинних стосунків.

У праці співробітника Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України В. Думанської названо основні виміри відповідального батьківства: етичний, правовий, економічний та соціальний, а його базові складові – репродуктивна та вітальна поведінка, виховання дітей, відповідальність за здорове потомство та особисті комунікації в дорослому віці²⁷.

Відтак, складовими відповідального батьківства авторка називає: відповідальну репродуктивну поведінку; відповідальність за здорових нащадків (відповідальне ставлення до вагітності та пологів); активну та позитивну вітальну поведінку; відповідальне виховання дітей (час, проведений з дітьми, створення належних матеріальних передумов для розвитку дитини (освіта, позашкільне виховання, спорт тощо)); регулярні та позитивні комунікації в родині²⁸.

Етичний вимір відповідального батьківства відображає як відповідальну репродуктивну поведінку, так і етичні аспекти виховання дітей. Відповідальне батьківство розпочинається з відповідального застосування контрацепції та свідомого обмеження дітонародження. Проте ці принципи досить часто конфліктують з релігійними нормами та деякими нормами суспільної моралі. З позицій відповідального батьківства, чоловік і жінка мають самостійно визначати оптимальну кількість дітей у сім'ї, керуючись психологічною потребою та можливістю забезпечити належні умови для розвитку дітей. Ще одним дискусійним компонентом є штучне переривання вагітності (аборт) як спосіб обмеження дітонародження.

Правовий вимір відповідального батьківства відображає юридичні аспекти взаємодії батьків та дітей, їхні взаємні права та обов'язки. У Конституції України (ст. 51) визначено, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття, а повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. В Україні досить часто

²⁵ В. П. Кравець, *op. cit.*, 244 с.

²⁶ В. П. Думанська, *Відповідальне батьківство: теоретичний аспект*, „Демографія та соціальна економіка” 2015, № 3, С. 75–86.

²⁷ *Ibidem*, С. 75–86.

²⁸ *Ibidem*, с. 78–80

батьки підтримують дітей не до настання повноліття або здобуття професійної освіти, а значно довше. Також часто трапляється так, що батьки-пенсіонери фінансово підтримують дітей та їхні сім'ї.

На наш погляд, *соціальний вимір* відповідального батьківства відображає специфіку соціальних взаємин між батьками та дітьми. Батьки є відповідальними за соціалізацію дітей, за підготовку їх до дорослого життя, прищеплення дітям загальнолюдських цінностей, набуття дітьми навичок, необхідних для повноцінного життя у соціумі. Народження дітей – це не лише задоволення власних психологічних потреб у дітях, це й відповідальність перед суспільством та державою за відтворення громадян.

Економічний вимір відповідального батьківства передбачає створення батьками належних матеріальних умов для розвитку дитини. Відповідальне батьківство передбачає не лише забезпечення базових матеріальних потреб (їжа, одяг, житло), але й створення умов для повноцінного розвитку (додаткове навчання, спорт, відпочинок, лікування тощо)²⁹.

Аналіз зазначеного вище дав змогу зробити узагальнення, шовідповідальне батьківство – це сукупність сформованих у молоді батьківських якостей, батьківських почуттів, знань та навичок, в основі яких готовність майбутніх батьків відповідати перед собою та суспільством за виконання батьківських функцій та виховання власних дітей.

У контексті актуалізованої проблематики важливими є наукові здобутки Т. Веретенко, І. Звереві, Т. Говорун, В. Кравець, О. Кікінежді, О. Кізь, Ж. Петрочко та ін., які актуалізують поняття «відповідальне батьківство» як соціально-психологічний феномен, найвищий рівень батьківської компетентності, що, базуючись на певній системі знань, умінь, навичок, почуттів, якостей, реалізується у відповідальній поведінці батьків, спрямованій на виховання і розвиток дитини, формування її гармонійної особистості³⁰.

Отож, готовність юнаків та юнок до відповідального батьківства може характеризуватися:

1) певною сумою знань: щодо батьківських ролей, їхніх функцій, відповідальності, способи взаємодії між молодим подружжям та з майбутньою дитиною;

2) наявністю емпатійної здатності, позитивного ставлення до нових обов'язків, прагненням свідомо і відповідально виявляти подружні й батьківські почуття (любов і повага подружжя один до одного та до дитини); мотивації на ціннісну єдність сім'ї і роду (орієнтування на прояв взаємної і моральної відповідальності, створення в родині комфортної моральнопсихологічної атмосфери тощо);

3) наявністю елементарних побутових вмінь, необхідних для майбутнього подружнього життя (приготування їжі, забезпечення санітарно-гігієнічних норм помешкання, надання допомоги один одному в побутових питаннях тощо), набуття вмінь елементарного догляду за дитиною та створення безпечного середовища для неї; вміння застосовувати необхідні знання у спілкуванні і міжособистісній взаємодії; уміння регулювати власні емоції і поведінку³¹.

З огляду на означене вище можемо зробити узагальнення констатувати, що відповідальне батьківство є показником педагогічної культури та найвищим рівнем батьківської компетентності, що характеризується єдністю когнітивної, ціннісно-емоційної та поведінкової складових.

²⁹ В. П. Думанська, *op. cit.*, С. 78–80.

³⁰ Т. Г. Веретенко, І. Д. Зверева, Н. Ю. Шевченко, *Основи батьківської компетентності: Навчальний посібник*, Науковий світ, Київ, 156 с.

³¹ Л. В. Гончар, Л. В. Гончар, *Теоретичні аспекти формування готовності...*, С. 85.

Розглянемо зміст його основних складових, за Л. Гончар, орієнтуючись на вікові особливості молоді.

Когнітивна складова передбачає наявність у батьків знань, необхідних для про повноцінного подружнього життя, повноцінного виховання дітей (права і обов'язки батьків щодо їх дітей, відповідальність, знання прав дітей, батьківських функцій, ролі батька та матері у вихованні дитини, знання про форми та методи виховання дитини у сім'ї). Значення означеної складової влучно підкреслив В. Сухомлинський: «Суміш дрімучого безкультур'я й егоїзму є ґрунтом самодурства в сім'ях»³².

Важливим є узгодженість знань і уявлень молоді щодо батьківських ролей, їхніх функцій, відповідальності, а також елементарних знань та уявлень про способи взаємодії між молодим подружжям та з майбутньою дитиною. Ключовою ідеєю відповідального батьківства є, на переконання Л. Гончар, відповідальність батьків за життя і долю дитини перед собою і суспільством³³.

Це означає те, що найперше батьки мають бути відповідальними за дитину. Тому молоді люди, вступаючи в шлюб, повинні мати чітке уявлення про власну відповідальність щодо майбутньої дитини чи дітей, знати нормативні документи щодо прав дитини, вміти оцінювати себе як батька чи матір, здійснювати контроль своєї поведінки через призму відповідальності³⁴.

Разом з тим молодь повинна усвідомити, що відповідальність за народження і виховання нової людини найперше покладається на батьків, що новонароджена дитина – не іграшка, не їхня власність, а нова особистість з її неповторними індивідуальними якостями і все зростаючими потребами – не лише в належному вигодовуванні і догляді; дитина потребує для себе задоволення і морально-духовних потреб – насамперед в увазі й любові з боку батьків.

Ураховуючи те, що тривожною тенденцією останніх десятиліть стала установка молодих подружніх пар на одностітну, в кращому випадку – дводітну сім'ю, школярів доцільно ознайомлювати із думкою спеціалістів щодо наслідків зменшення народжуваності: економічних – прогресуюче зростання дефіциту трудових ресурсів; демографічних – скорочення відносної кількості жінок, здатних мати дітей, зростання диспропорції статей і старіння суспільства; моральних – розвитку егоїзму у дітей та юнацтва, зниження контактності, комунікабельності і соціальної відповідальності людей; етичних – формування споживацького ставлення до життя; соціально-гігієнічних – збільшення числа пізніх шлюбів і, відповідно, пізніх народжень; нарешті, генетичних наслідків збільшення осіб зі спадковими захворюваннями (за даними антропологів, найжиттєстійкішою є не перша, а друга і третя дитина).

Необхідним є формування у молоді знань та уявлень про типи міжподружньої взаємодії та взаємодії з майбутньою дитиною (дітьми). І. Зверева, В. Кравець, О. Кізь описують полярно протилежні типи взаємодії з дітьми: прийняття-неприйняття дитини, взаємодія уникнення контактів, визнання свободи дій – надмірна вимогливість, повага до прав кожного в сім'ї – надмірне заперечення свободи.

Таким чином найоптимальнішою у вихованні є така взаємодія у родині, коли батьки, приймаючи дитину такою, як вона є, створюють умови для задоволення

³² В. О. Сухомлинський, *Батьківська педагогіка*, Радянська школа, Київ 1978, 263 с.

³³ Л. В. Гончар, *Теоретичні аспекти формування готовності...*, С. 81–87.

³⁴ Л. В. Гончар, *Сучасне бачення проблеми відповідального батьківства у творчості В. О. Сухомлинського. Наукові записки*, Серія: „Педагогічні науки” 2018, Т. 172, С. 163.

її потреб та інтересів, заохочують самостійну поведінку дитини, ненав'язливо і цілеспрямовано привчають її до самостійного прийняття рішень з тих питань, що стосуються її життя – навчання, вибору друзів, проведення дозвілля тощо. За умови такого демократичного стилю виховання формується активна, самодостатня, впевнена в собі особистість, здатна відповідати за свої вчинки.

Наступний компонент відповідального батьківства за Л. Гончар – емоційно-ціннісний, який включає такі показники, як батьківські почуття (любов і повага подружжя один до одного та до дитини); ціннісна єдність сім'ї і роду (орієнтація всіх членів сім'ї на почуття любові, поваги, взаємної і моральної відповідальності, виконання основних побутових сімейних обов'язків; на створення в родині комфортної морально-психологічної атмосфери тощо), емоційні оцінки щодо типів батьківського ставлення. Зауважимо, що емоційно-ціннісна складова відповідального батьківства найперше є регулятором взаємин молодого подружжя, визначає їхнє ставлення одне до одного, дітей, ближніх і соціуму загалом³⁵.

Важливим є узгодженість уявлень подружжя щодо ролей батька і матері, їхніх функцій, відповідальності, батьківських ролей в сім'ї. Батьківські почуття як показник емоційно-ціннісного компоненту відповідального батьківства є особливою групою у складі почуттів людини, покликання яких – емоційно забарвлювати батьківські ставлення. Найважливішим серед них є батьківська любов як джерело і гарантія емоційного благополуччя дитини, підтримки її фізичного і психічного здоров'я.

Молодь потрібно вчити, що батьківська любов до дитини не повинна бути «любов'ю замилювання», «любов'ю відкупу» чи деспотичною любов'ю, як писав В. Сухомлинський, а має засновуватись на повазі до особистості дитини, прагненні до її вільного розвитку і саморозвитку³⁶.

Отже, емоційно-ціннісна складова відповідального батьківства передбачає сформованість батьківських почуттів; позитивну мотивацію на батьківство, любов до дитини, орієнтацію всіх членів сім'ї на любов, повагу, підтримку, взаємну відповідальність, орієнтацію на сімейні цінності, створення необхідних побутових умов та комфортної психологічної атмосфери, надання дітям ціннісних орієнтацій у житті, безумовне ціннісне ставлення до дитини та виконання ролей чоловіка та жінки, батька та матері у сім'ї.

Наступною складовою поняття «відповідальне батьківство» є поведінково-діяльнісна, яка показує, як отримані знання і емоції виявляються в реальній поведінці молодих людей. Ця складова включає: елементарні побутові вміння (приготування їжі, забезпечення санітарно-гігієнічних норм помешкання, надання допомоги членам сім'ї в побутових питаннях), набуття вмінь елементарного догляду за дитиною та створення безпечного середовища для неї; вміння застосовувати необхідні знання у спілкуванні і міжособистісній взаємодії; уміння регулювати власні емоції і поведінку³⁷.

³⁵ Л. В. Гончар, *Теоретичні аспекти формування готовності...*, С. 85.

³⁶ В. Сухомлинський, *Серце віддаю дітям. Вибрані твори: у 5 т.*, Т. 3, Радянська школа, Київ 1977, 282 с.

³⁷ Л. В. Гончар, *Теоретичні аспекти формування готовності...*, С. 86.

Підсумок

Отже, сутність відповідального батьківства як вищого ступеня батьківської компетентності полягає в інтеграції її складових – розуму, почуттів, дій. Для ефективної взаємодії батьків (у т.ч. майбутніх) і дитини інтегруються різні аспекти особистісного досвіду: когнітивного, емоційного, сенсорного, психомоторного, духовного, комунікативного, рефлексивного.

Ключовою ідеєю відповідального батьківства, на нашу думку, є відповідальність батьків за життя і долю дитини перед собою та суспільством. Уже неодноразово згадуваний нами Василь Сухомлинський зробив висновок: «Важка дитина – це дитя пороків батьків, зла сімейного життя, це квітка, розквітаюча в атмосфері безсердечності, неправди, обману, ледарства, презирства до людей, зневаги своїм суспільним обов'язком»³⁸.

Важливою у контексті нашої наукової розвідки є визначення готовності до відповідального батьківства Л. Яценко, яка подає його як «психологічний феномен, що охоплює інтегральну сукупність соціальних та індивідуальних характеристик особистості, які забезпечують прояв відповідальності за дитину та емоційне її прийняття на основі певної зовнішньої моделі, яка інтеріоризується крізь призму власного досвіду і забезпечує ефективне виконання ролей батька та матері». Дослідниця переконана у тому, що готовність до відповідального батьківства, крім бажання мати дітей, проявляється також в «усвідомленні, осмисленні, позитивному сприйнятті нових обов'язків, тих особливостей внутрішньосімейного життя, що постають перед чоловіком і жінкою, які вирішили стати батьками або вже стали ними»³⁹.

Стан готовності до відповідального батьківства зумовлюється умовами, як-то: зовнішніми (приклад оточення) та внутрішніми (мотивація, прагнення до досягнення результату; оцінка; самооцінка власної готовності; нервово-психічний стан; вміння контролювати і регулювати рівень свого стану готовності; вміння самоорганізовуватись, створювати оптимальні внутрішні умови для майбутньої діяльності)⁴⁰.

Таким чином, слід розглядати поняття «готовність молоді до відповідального батьківства» як психологічний феномен, що охоплює інтегральну сукупність певних ознак, притаманних молодим людям як майбутнім батькам відповідно до загальноприйнятих у соціумі норм, стандартів, вимог, які забезпечують у майбутньому здатність свідомо планувати майбутнє подружнє життя та народження дітей, а також свідомий прояв відповідальності за дитину та ефективне виконання подружніх і батьківських ролей.

Відтак, з огляду на результати проведеного аналізу, констатуємо важливість проблеми формування готовності до відповідального батьківства у молодого покоління та потреби посилення уваги до неї на рівні державних та громадських соціальних інститутів освіти і виховання, що актуалізує необхідність розробки ефективної технології формування відповідального батьківства у дітей та молоді.

³⁸ В. А. Сухомлинський, *Трудные судьбы*, Знание, Москва 1967, 79 с.

³⁹ Л. В. Яценко, *Сутнісні характеристики готовності до відповідального батьківства*, „Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді” 2013, № 17(2), С. 520.

⁴⁰ В. А. Крутецкий, *Основы педагогической психологии*, Знание, Москва 1972, 253 с.

Бібліографія

- Алексєєнко Т. Ф., *Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання*: дис.... докт. пед. наук: спец. 13.00.07 / Ін-т проблем виховання НАПН України, Київ 2017, С. 139–140.
- Безпалько О. В., Лях Т. Л., Молочний В. В., Цюман Т. П., *Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: метод. матеріали для тренера*, заг. ред. Г. М. Лактіонова, Науковий світ, Київ 2003, 107 с.
- Братусь І., *Програма «Школа батьківства»*, „Практична психологія та соціальна робота” 2002, № 6, С. 35–47.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)*, уклад. і глов. ред. В. Т. Бусел, Перун, Київ–Ірпінь 2005, 1728 с.
- Веретенко Т. Г., Зверєва І. Д., Шевченко Н. Ю., *Основи батьківської компетентності: Навчальний посібник*, Науковий світ, Київ 2006, 156 с.
- Ганкевич О. М., *Поняття батьківства та материнства у сімейно-правовій доктрині*, „Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України” 2014, Вип. 36, С. 94.
- Гончар Л. В., *Теоретичні аспекти формування готовності до батьківства у старшокласників*, „Освіта і суспільство” 2020, №5, С. 81–87.
- Гончар Л. В., *Сучасне бачення проблеми відповідального батьківства у творчості В. О. Сухомлинського*, „Наукові записки. Серія: Педагогічні науки” 2018, Т. 172, С. 163.
- Гурко Т., *Шлюб і батьківство в Росії*, Ін-т соціології РАН, Москва 2008, С. 90.
- Думанська В. П., *Відповідальне батьківство: теоретичний аспект*, „Демографія та соціальна економіка” 2015, № 3, С. 75–86.
- Енциклопедія для фахівців соціальної сфери*, За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої, Універсум, Київ–Сімферополь 2012, С. 121.
- Енциклопедія освіти*, Акад. пед. наук України, головний ред. В. Кремень, Юрінком Інтер, Київ 2008. С. 106–107.
- Кравець В. П., *Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства*, Академія, Київ 2001, 244 с.
- Крутецкий В. А., *Основы педагогической психологии*, Знание, Москва 1972, 253 с.
- Овчарова Р. В., *Психологическое сопровождение родительства*, Изд-во Ин-та психотерапии, Москва 2003, С. 35.
- Овчарова Р. В., *Родительство как психологический феномен: учебное пособие*, Московский психологический институт, Москва 2006, С. 19.
- Педагогічний словник для молодих батьків*, ДЦССМ, Київ 2002, С. 39.
- Пеша І. В., Соляник М. Г., *Формування відповідального батьківства*, „Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова” 2009, Серія 11, Соціальна робота. Соціальна педагогіка, Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, Вип. 9. С. 147–153.

- Повалій Л., *Формування у старшокласників відповідального батьківства як сімейної цінності*, „Молодий вчений” 2015, № 2, С. 201–294.
- Психологічна енциклопедія*, автор-упоряд. О.М. Степанов. Академвидав, Київ 2006, С. 60–61.
- Рагих В. А., *Материнство как социокультурный феномен*, Ростов на Дону 1997. С. 67.
- Сухомлинський В. О., *Батьківська педагогіка*, Радянська школа, Київ 1978, 263 с.
- Сухомлинский В. А., *Трудные судьбы*, Знание, Москва 1967, 79 с.
- Сухомлинський В. О., *Вибрані твори: в 5 т.: Т. 3, Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина, Радянська школа*, Київ 1977, С. 15.
- Сухомлинський В., *Серце віддаю дітям. Вибрані твори: у 5 т.*, Радянська школа, Київ 1977, Т. 3, 282 с.
- Федюшкіна К. А., *Формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти*: дис... канд. пед. наук /13.00.05/ Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова МОН України, Київ 2020. 315 с.
- Яценко. Л.В., *Сутнісні характеристики готовності до відповідального батьківства*, „Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді” 2013, № 17(2), С. 520.

SUMMARY

Zhanna Stelmashuk, Nadiya Hrynkova, Alina Vakoliuk

Responsible attitude: theoretical aspects

The article presents theoretical aspects of the problem of a responsible parenthood. It was found that in the psychological and pedagogical literature there is no single approach to the concept of «parenthood», because it is multifaceted (biological, socio-cultural and psychological) and as a special social institution combines two important components: fatherhood and motherhood.

It is proved that parenthood is understood as a process of providing parents with the necessary conditions for the full development, upbringing and education of children, as well as an integrated education that includes family values, parental attitudes and expectations, parental attitudes, parental feelings, attitudes, responsibilities and style of family upbringing, the connection of which is manifested through the interdependence of their cognitive, emotional and behavioral components.

It is generalized that a responsible parenthood is a set of parental qualities, parental feelings, knowledge and skills formed in young people, based on the readiness of future parents to be responsible to themselves and society for performing parental functions and raising their own children. It is proved that the components of responsible parenthood are: responsible reproductive behavior; responsibility for healthy offspring (responsible attitude to pregnancy and childbirth); active and positive congratulatory behavior; responsible upbringing of children (creation of appropriate material preconditions for the child's development); regular and positive communication in the family.

The main dimensions of responsible parenthood are determined: ethical (responsible reproductive behavior and ethical aspects of raising children), legal (legal aspects of interaction between parents and children, their mutual rights and responsibilities), economic (creation of appropriate material conditions for parental development) and social parents are responsible for the socialization of children, for preparing them for adult life, instilling in children universal values, the acquisition by children of skills necessary for a full life in society).

It is concluded that the need for harmonious development of cognitive (self-awareness as parents, ideas about ideal parents, knowledge of parental functions), emotional (subjective parental feelings, attitudes toward the child) and behavioral (skills, abilities and activities of parents in care, provision, education and the child's education) components of the structure of responsible parenthood.

Key words: the parenthood, responsibility, irresponsible parenthood, structural components of parenthood, dimensions of responsible fatherhood.

STRESZCZENIE

Zhanna Stelmashuk, Nadiya Hrynkova, Alina Vakoliuk

Odpowiedzialne rodzicielstwo: aspekty teoretyczne

W artykule przedstawiono teoretyczne aspekty problemu odpowiedzialnego rodzicielstwa. Stwierdzono, że w literaturze psychologicznej i pedagogicznej nie ma jednego podejścia do rozważania pojęcia „ojcostwa”, ponieważ jest ono wielowymiarowe (biologiczne, społeczno-kulturowe i psychologiczne), oraz wyjaśniono, w jaki sposób specjalna instytucja społeczna łączy w sobie dwa ważne elementy: ojcostwo i macierzyństwo.

Udowodniono, że ojcostwo jest rozumiane jako proces dostarczania rodzicom niezbędnych warunków do pełnego rozwoju, wychowania i edukacji dzieci, a także jako integralna formacja, która obejmuje wartości rodzinne, postawy i oczekiwania rodzicielskie, postawy rodzicielskie, uczucia rodzicielskie, pozycje, odpowiedzialność, a także styl edukacji rodzinnej, którego związek przejawia się poprzez współzależność ich składników poznawczych, emocjonalnych i behawioralnych.

Uogólnia się, że odpowiedzialne rodzicielstwo to zestaw cech rodzicielskich, uczuć rodzicielskich, wiedzy i umiejętności ukształtowanych u młodych ludzi w oparciu na gotowości przyszłych rodziców do odpowiadania przed sobą i społeczeństwem za wykonywanie funkcji rodzicielskich i wychowanie własnych dzieci. Udowodniono, że składnikami odpowiedzialnego rodzicielstwa są: odpowiedzialne zachowania reprodukcyjne; odpowiedzialność za zdrowe potomstwo (odpowiedzialne podejście do ciąży i porodu); aktywne i pozytywne zachowanie gratulacyjne; odpowiedzialna edukacja dzieci (stworzenie odpowiednich materialnych warunków wstępnych dla rozwoju dziecka); regularna i pozytywna komunikacja w rodzinie.

Główne wymiary odpowiedzialnego rodzicielstwa są zdefiniowane jako: etyczne (odpowiedzialne zachowania reprodukcyjne i etyczne aspekty rodzicielstwa), prawne (prawne aspekty interakcji między rodzicami a dziećmi, ich wzajemne prawa i obowiązki), ekonomiczne (tworzenie przez rodziców odpowiednich warunków materialnych dla rozwoju dziecka) i społeczne (rodzice są odpowiedzialni za socjalizację dzieci, za przygotowanie ich do dorosłości, wpajanie dzieciom uniwersalnych wartości, nabywanie umiejętności dzieci, niezbędne do pełnego życia w społeczeństwie).

Wniosek dotyczy potrzeby harmonijnego rozwoju poznawczego (świadomość siebie jako rodziców, idea idealnych rodziców, znajomość funkcji rodzicielskich), emocjonalnych (subiektywne odczucia rodzicielskie, stosunek do dziecka) i behawioralnych (umiejętności i działania rodziców w opiece, w zakresie zapewnienia opieki, wychowania i edukacji dziecka) elementów struktury odpowiedzialnego rodzicielstwa.

Słowa kluczowe: ojcostwo, odpowiedzialność, odpowiedzialne rodzicielstwo, strukturalne składniki rodzicielstwa, miary odpowiedzialnego rodzicielstwa.

REDAKTORZY OPRACOWANIA:

ANNA PAWLAK, doktor prawa, radca prawny, adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie.

BEATA SKWAREK, doktor nauk humanistycznych z zakresu pedagogiki, adiunkt, Zakład Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych i Humanistycznych, Collegium Witelona Uczelnia Państwowa.

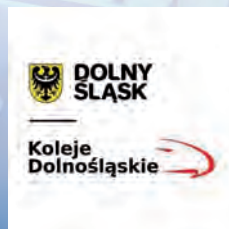
JUSTYNA STADNICZEŃKO, doktor prawa, adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, sędzia Sądu Okręgowego w Opolu.

OKSANA PETRENKO, profesor, doktor nauk pedagogicznych, kierownik Katedry Teorii i Metodologii Edukacji, Rówieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny.

Publikacja stanowi rezultat współpracy wielu ośrodków akademickich, podmiotów edukacyjnych, organizacji społecznych w toczącej się dyskusji na arenie międzynarodowej na temat rozwoju oraz bezpieczeństwa dzieci we współczesnym świecie. Jest to wspólna inicjatywa Collegium Witelona Uczelnia Państwowa i Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie przy współpracy z ukraińskim i niemieckim środowiskiem naukowym prowadzonej od roku 2018.

Publikacja *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka we współczesnym świecie. Aspekty społeczno-prawne* jest zbiorem opracowań poświęconych złożonym zagadnieniom społeczno-prawnym i problemom związanym z funkcjonowaniem dzieci w środowiskach społecznych, w szczególności rodzinnym oraz szkolnym.

ISBN 978-83-66552-55-5

9 788366 552555